

Олена Коноплицька

кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету,
olena.konoplicka.wunu@gmail.com

ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПРАЦЯХ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Значення багатопрофільної діяльності Б. Лепкого для українського літературознавства саме в галузі жанрології полягає в тому, що, по-перше, письменник сам писав різножанрові твори, в своїх листах і коментарях пояснював генологічні пріоритети; по-друге, в лекціях з історії літератури, в підручниках та інформаційних матеріалах використовував україномовну генологічну термінологію або її відповідники, замінники; по-третє, своєю генологічною активністю (пропозиціями, взірцями) стимулював жанрологічну свідомість сучасної йому критики і найближчих наступників. Творча свідомість Богдана Лепкого формувалася в найрізніших зв'язках зі світовою літературою – у науковій, перекладацькій, літературно-критичній, публіцистичній діяльності; його коло читання було надзвичайно широким, а естетичні смаки і погляди кристалізувалися на вершинних зразках світового письменства.

Літературознавчі дослідження Б. Лепкого складають вагому частку його творчого доробку («Начерк історії української літератури» (Книга 1 – 1909 р.; Книга 2 – 1912 р.)).

Для польських студентів науковець написав огляд, який вийшов друком 1930 року під назвою «Zarys literatury ukraińskiej. Podręcznik informacyjny» [див.: 5]. Окрім того, у 1933 році в енциклопедичному виданні «Wielka literatura powszechna» було вміщено ілюстрований нарис історії літератури «Literatura ukraińska».

Наприкінці життя вчений написав короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів «Наше письменство».

Власне літературознавча спадщина науковця дає цікавий матеріал для виявлення його генологічної свідомості. Він мислив певними жанровими маркерами: епічними, ліричними чи драматичними.

Спробуємо окреслити тенденції цієї свідомості. Спочатку візьмемо до уваги прозову спадщину письменника, власні самоозначення епічних творів.

Стосовно малих жанрів Б. Лепкий найактивніше вживає термін «оповідання». Про це свідчать видання збірок: «З села. Збірка оповідань Б. Лепкого» (Чернівці, 1898), «Оповідання» (Львів, 1901), «В глухім куті. Оповідання» (Львів, 1903) та ін., а також вступні пояснення письменника до її тому збірки «Писання», що охоплювала вибрані новели та оповідання: «Перше оповідання, яке я написав, називалося “Шумка”», «довше оповідання “В лісі”», «перші свої оповідання», «тоді я написав свого “Дідуся”, “Нездалу п’ятку”, “Над ставом”, “Настю”, “Гусія” і багато других оповідань» [цит. за: 3, т.1, с. 799].

До багатьох оповідань Б. Лепкий подавав уточнення, як-от: «Вона не з тих» (оповідання сільської жінки), «На вищці» (оповідання полоненого старшини), «На мості» (із воєнних переживань офіцера артилерії), «Кара», «Мати» (на народному повір’ю).

Окремо у творчості Б. Лепкого виділяється жанр новели. Письменник досить активно вживав цей термін на позначення своїх і, навіть більше, чужих творів. Зокрема: «Над ставом: новела». Буковина. 1898. № 64. У листі Б. Лепкого до В. Оркана від 25 червня 1900 року: «Якби так у “Слові польському” чи іншому видавництві дійшло до публікації збірки моїх новел, то я б просив Вас про зредагування» [цит. за: 4, с. 61]. Правда, ніде тут Б. Лепкий не вказує конкретних творів, які означає новелами.

Активніший у цьому плані він у своїх історико-літературних працях, найбільше у книзі «Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів» [див.: 1]. Термін «новела» знаходимо поряд із такими письменниками: Ю. Федькович «уславився своїми новелями й оповіданнями з гуцульського життя» [1, с. 73], «зразком української новели є “Орися” П. Куліша» [1, с. 77], «новелі Осипа Маковея» [1, с. 90], «О. Досвітній, збірка новель з китайського життя. Тюнгуї» [1, с. 118].

Новелами називає і такі твори: «В житах» Г. Косинки, «Хатка в балці» Б. Грінченка. До новелістів зараховує Ю. Яновського, М. Хвильового, А. Крижанівського, Ю. Косача, М. Яцкова (модерністичні новели), О. Кобилянську (ліричні новели), В. Винниченка. Високою є оцінка В. Стефаніка: «нема такого другого психолога в новелі...» [1, с. 95], «його твори (“Камінний хрест”, “Кленові листки”, “Дорога”) – це не новели, а дивовижно спресовані селянські епопеї, чи драми, які грати неможливо, бо вони відбувалися лише один раз в душі автора...» [5, с. 264].

Проте і для означення чужих творів Б. Лепкий ширше використовував термін «оповідання». На його думку, оповідання писали М. Шашкевич (поетичне оповідання «Олена»), Ю. Федькович (з гуцульського життя), Ганна Барвінок, О. Кониський, М. Коцюбинський («На камені», «В путях шайтана», «Лялечка»), В. Стефанік («Сини»), О. Маковей та інші. Але натрапляємо, наприклад, у переліку оповідань Марка Вовчка на твір «Інститутка», який завжди визначають як повість. Тому тут бачимо своє, відмінне від інших, розуміння Б. Лепким жанру оповідання. Трапляється, що деякі твори фігурують і як новели, і як оповідання: «томик новел під назвою “Народні оповідання”».

Часто письменник подавав уточнення, де виділяв певний відтінок тематики чи своє ставлення, як-от: «щирі, безпретенсійні оповідання Т. Бордуляка» [1, с. 90], «дуже гарні історичні оповідання Ореста Левицького» [1, с. 93], «екзотичні оповідання» М. Коцюбинського [1, с. 94], Марко Вовчок «створила новий тип оповідання, короткого, зв’язного, кольоритного, не тільки побутового, але й психологічного змісту» [1, с. 79].

З-поміж жанрів власної малої прози Б. Лепкого зустрічаються ще й такі:

- нарис («Стріча», «Нездада п’ятка», «Приніс»);
- ескіз («З життя квітів», «Золоте перо», «Книжка»);
- образок («Підписався», «Дочекався», «Оля», «За службою»);
- казки для дітей («Про діда, бабу і качечку кривеньку», «Про лиху мачуху...», «Казка про Ксеню і 12 місяців», «Про дідову дочку Марусю і бабину Галюсю», «Мишка»);

- ессе («Сумніви»);
- есей («Мій рідний край»);
- фантазія («На свято»).

Є у Б. Лепкого й «історичні оповідання». Чітко простежується тут вказівка на історичний матеріал. Це твори: «Орли. Історичне оповідання з рр. 1734-1750», «Каяла. Історичне оповідання з нагоди 750-річчя походу князя Ігоря Святославича на половців 1185 р.», «Смерть Тимоша. Історичне оповідання. На основі повісті Рогової написав Н. М. Львів, 1904».

Більші за обсягом твори Б. Лепкий визначає так: «Під тихий вечір» (повість-казка), «Сотниківна» (історична картина з часів Виговського), «Зірка» (повість з повоєнного життя), «Вадим» (повість з княжих часів), «Веселка над пустарем» (повість), «Крутіж» (історичні малюнки з часів гетьмана Виговського; повість), «Мазепа» (історична повість).

Окремо розглядаємо проблему співвідношення термінів «повість» і «роман» у свідомості Б. Лепкого. У працях, написаних польською мовою, усюди зустрічаємо термін «повість» (*powieść*), що було пов'язано з польськомовною традицією. А от у праці «Наше письменство» поряд із повістю є і визначення «роман».

Вперше Б. Лепкий вживає його, коли пише про Галицько-Волинський літопис: «Центральною постаттю тієї хроніки, мов головним героєм історичного роману, є король Данило Романович. Кажу – роману, бо Галицько-Волинський літопис робить дійсно вражіння історичної повісті з XIII століття, хоч не тратить вартости як цінне історичне джерело» [1, с. 10].

Далі зустрічаємо позначення «роман», коли йдеться про І. Нечуя-Левицького, якого Б. Лепкий називає «творцем українського роману» [1, с. 84]. Водночас у дужках перелічує такі твори: «Хмари», «Микола Джеря», «Кайдашева сім'я», «Причепа» й інші; вочевидь розуміючи їх для себе як романи.

Побутові романи писав А. Чайковський (без називання творів), «добрий роман про Київ “Місто” дав В. Підмогильний» [1, с. 118].

З. Тулуб дала знаменитий роман на 1400 сторінок «Людолови», з часів гетьмана Конашевича-Сагайдачного.

Можливо, Б. Лепкий не зовсім точно усвідомлював для себе, який твір є романом, оскільки відніс до цього жанру «Миколу Джерю», «Кайдашеву сім'ю», «Причепу» І. Нечуя-Левицького, що їх усі дослідники визначають повістями.

Важливим є те, що Б. Лепкий завжди стисло окреслював проблематику твору (побутовий роман), тематику (з часів гетьмана Конашевича-Сагайдачного), висловлював оцінні судження (добрий роман, знаменитий роман).

Усе ж Б. Лепкий активніше використовував терміни «повість», «повістка». Серед авторів згадував Г. Квітку-Основ'яненка, М. Устияновича, Т. Шевченка, П. Куліша, О. Стороженка, А. Свидницького, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, Б. Грінченка, О. Кобилянську, В. Винниченка, І. Франка, О. Маковея, Р. Купчинського, У. Самчука, Ю. Яновського та інших.

Причому вказував на тематику («На розпутті» Б. Грінченка – з життя інтелігенції, його ж «Під тихими вербами» – з життя селян, «Олюнька» А. Чайковського – історична повість з життя ходячкової шляхти); відзначав літературний напрям, у руслі якого написана повість: романтична – «Чайковський» Є. Гребінки, реалістична – «Люборацькі» А. Свидницького («одна з кращих»). Літературознавець зосереджував увагу і на змісті, художніх особливостях, згадував про актуальність творів («Хлопська дитина» Ф. Заревича), оригінальність («Марко Проклятий» О. Стороженка), використання біографічних елементів («Художник» Т. Шевченка, «Люборацькі» А. Свидницького). Фігурують у Б. Лепкого і такі характеристики: «добрі повісті», «одинок в своїм роді повість» («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського).

Літературознавець також вважав, що повість повинна ґрунтуватися на соціально-політичному матеріалі. І закидав Г. Квітці-Основ'яненку брак

«відповідних соціально-політичних основ», хоч і називав його «батьком новітньої української повісти» [1, с. 55].

Окрім того, Б. Лепкий зазначав, що повість не повинна бути довгою, нудною, без дії. Тому позитивно поцінював майстерність О. Стороженка, який «не нудив читача навіть у таким великим творі, як його “Марко Проклятий”» [1, с. 80], А. Свидницького, який, узявши тему з життя сільської інтелігенції, «опрацював її в живих і різких образах, без зайвих завваг та пояснень» [1, с. 81].

«Чорну раду» П. Куліша Б. Лепкий називав повістю – «до нині зразок української історичної повісти» [1, с. 76], що не збігається з означенням наступників літературознавця – «роман».

А от «Землю» О. Кобилянської називав «епопеєю, немов “Хлопи” Реймонта», не пояснюючи чому. Відзначав її новизну: «Своїм задумом далеко відбігає від наших давніших сільських побутових повістей» [1, с. 99]. Її ж «Царівна» зазначається у трьох історико-літературних працях Лепкого як перша українська жіночо-психологічна повість.

Свідченням того, що Б. Лепкий все ж розрізняв поняття «повість» і «роман», є його означення твору Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»: повість, закроєна на широкий розмір. Перебуваючи в силовому полі польськомовної традиції, Б. Лепкий і назвав цей твір повістю, як і твори Г. Квітки-Основ'яненка («Пан Халявський»), А. Свидницького («Люборацькі»). Але його термінологічні сполуки «більша повість», «велика повість», «двотомна повість» вказують на інтуїтивне розрізнення обсягу, композиційних та сюжетних особливостей.

Отже, у літературній творчості Б. Лепкого спостерігається жанрове розмаїття як малої, так і великої прози. Він упереміж використовував терміни «оповідання», «новела», «повість», «роман», нерідко вживав і такі жанрові маркування, як «образки», «нариси», «пластичні малюнки», «поезії в прозі», «сатиричні епізоди». Дуже часто письменник так називав власні твори і твори тих митців, про яких писав статті.

Не оминув своєю увагою вчений і лірику, виділивши тут: балади, поеми, думки, ліричні драми. Зокрема у праці «Про життя і твори Тараса Шевченка» зустрічаємо: «Першою великою і (дивно!) зовсім оригінальною поемою в “Кобзарі” є “Катерина”» [2, с. 29]. До поем належать: «Іван Підкова», «Тарасова ніч», («перші історико-патріотичні твори Шевченка»), «Гайдамаки» (найбільша), «Невольник», «Великий льох», «І мертвим, і живим...» (політично-дидактична), «Марія» (поема з біблійного життя), «Княжна», «Чернець» та інші. Помічаємо, що теж є вказівка на обсяг, тематику, майстерність.

Оперував Б. Лепкий і жанровими визначеннями драматичних творів. У праці «Zarys literatury ukraińskiej» він наводить наступні приклади: «Наталка Полтавка» І. Котляревського – оперетка, «По ревізії» М. Кропивницького – сатиричний скетч, «Лісова пісня» Лесі Українки – лірична драма, «Сава Чалий» І. Тобілевича – «історична штука». Виділяє і комедії, трагедії та драми.

Таке жанрове розмаїття для характеристики творів інших авторів засвідчує певний розвиток генологічної свідомості Б. Лепкого на різних етапах творчого процесу. Сам письменник, він не міг не задумуватися над рівнями функціонування жанру, над тим, як саме визріває задум, від яких чинників (зовнішніх і внутрішніх) залежить творчий акт, як у ньому поєднуються *ratio* і *emotio*.

Виписані вище терміни і лексеми, які виконують номінативні функції в історико-літературознавчих працях Б. Лепкого, представляють теоретичний рівень його генологічної свідомості. Значною мірою вони ідентифікуються з поширеним поняттєво-термінологічним маркуванням літературних родів (епос, лірика, драма) і родових різновидів (жанрів). Щодо прози маємо впізнаваний ряд: нарис, новела, оповідання (оповідка), повість (повістка, оповістка), роман (зрідка – епопея). Проте в кожному разі згадані і використані слова/словосполучення співвідносяться з існуючими, опублікованими творами, більшість з яких письменник сам читав (маємо на це вказівки), тому їх або стисло характеризував (оцінював), або відсилав до чужих оцінок. Але навіть коли неможливо реконструювати рецептивну авторську основу, на яку

спирається власне судження письменника, генологічні елементи в текстах Лепкого покликані орієнтувати слухачів, учнів, студентів – усіх можливих адресатів у літературному процесі, в книжковому потоці.

Список використаної літератури

1. Лепкий Б. Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів. Краків: Українське видавництво, 1941. 135 с.
2. Лепкий Б. Про життя і твори Т.Шевченка. Київ: Україна, 1994. 173 с.
3. Лепкий Б. Твори: у 2-х т. / упоряд., авт. передмови та приміток М. М. Ільницький. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1: Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. 862 с.; Т. 2: Повість. Спогади. Виступи. 719 с.
4. Сивіцький М. Богдан Лепкий: Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1993. 254 с.
5. Łepkuj B. Zarys literatury ukraińskiej. Podręcznik informacyjny. Warszawa-Kraków: Wydawnictwo «Słowianie», 1930. 272 s.